

УДК 172.4:327.36

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.2>

ФІЛОСОФІЯ ВІЙНИ І МИРУ У ХХІ СТОЛІТТІ

Тетяна Букіна

*Первомайський навчально-науковий інститут
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
кафедра соціальних та загальнотехнічних дисциплін
вул. Одеська, 107, 55200, м. Первомайськ, Україна*

Павло Ямпонець

*Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ»
Міжрегіональна академія управління персоналом»,
кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін
вул. Промислова, 17, 14000, м. Чернігів, Україна*

У статті досліджується сучасна філософія війни і миру з урахуванням нових викликів і загроз, що постають перед спільнотою у ХХІ столітті. Метою дослідження є комплексний аналіз основних філософських концепцій, які стосуються війни і миру, з акцентом на трансформацію цих уявлень під впливом сучасних глобальних змін, зокрема еволюції військових конфліктів, тероризму, гуманітарних інтервенцій та технологічного прогресу. Стаття розпочинається з огляду традиційних концепцій справедливої війни, зокрема вчень Святого Августина і Томаса Аквінського, які продовжують впливати на сучасні філософські дебати. Автори аналізують основні принципи, на яких базується справедлива війна, зокрема «справедлива причина», «правильні наміри», «пропорційність» та «дискримінація», з огляду на сучасні глобальні виклики. Особлива увага приділяється гуманітарним цінностям і концепції «Responsibility to Protect» («Відповідальність за захист»), яка набуває особливого значення в умовах зростаючих глобальних загроз. Автори аналізують етичні дилеми, що виникають у процесі гуманітарних втручань. У статті також обговорюється роль філософії в переосмисленні моральних і етичних аспектів сучасної війни, зокрема в контексті технологічних інновацій, таких як безпілотні літальні апарати, кібернетичні атаки та штучний інтелект. Важливу роль у дослідженні відіграють соціальні та культурні чинники, які формують не лише причини виникнення конфліктів, але і їх можливі вирішення. У висновках підкреслюється необхідність переосмислення традиційних концепцій війни та миру у контексті нових викликів ХХІ століття та інтеграції гуманітарних цінностей у філософську рефлексію щодо сучасних конфліктів. Стаття пропонує нові горизонти для розуміння складних етичних питань війни і миру, акцентуючи на необхідності діалогу, співпраці між культурами та розробки миротворчих стратегій, що сприятимуть побудові більш справедливого та стабільного суспільства.

Ключові слова: філософія війни, філософія миру, справедлива війна, гуманітарні цінності, етика миру, глобалізація, етичні виклики.

Вступ. У ХХІ столітті проблеми війни і миру набули нового, глобального виміру, зокрема через стрімкий розвиток технологій, зміну світових балансів сил і ескалацію локальних конфліктів. Філософія, як наука, що досліджує фундаментальні питання буття, етики та справедливості, зосереджується на аналізі природи війни та пошуку можливих шляхів досягнення миру. Протягом історії людства війна часто сприймалася як невідворотна частина існування суспільства, однак у сучасному світі питання її морального обґрунтування стає все гострішим. Сучасні мислителі зосереджують увагу на питаннях, що стосуються справедливої війни, миру через дипломатію, гуманітарної відповідальності

та глобальної безпеки. У цій статті розглядаються ключові філософські підходи до розуміння війни та миру у XXI столітті, акцентується на трансформації цих концептів у контексті нових викликів і загроз, таких як тероризм, кібервійна та глобальні екологічні кризи.

Актуальність останніх досліджень. Актуальність останніх досліджень у сфері філософії війни і миру у XXI столітті зумовлена низкою важливих соціально-політичних і культурних змін, які трансформують наше розуміння цих концептів. В умовах глобалізації та інтеграції міжнародних відносин традиційні уявлення про війну і мир зазнають суттєвих змін, зокрема через вплив новітніх технологій, таких як кібервійни, дрони та інформаційні маніпуляції.

Дослідження сучасних філософів, таких як Жак Рансьєр [1], Юрген Хабермас [2], акцентують на етичних аспектах війни, а також на необхідності обґрунтування гуманітарної інтервенції. Вони підкреслюють важливість діалогу, мирного врегулювання конфліктів і розробки нових стратегій для досягнення стабільного миру. У працях українських філософів, таких як О. Данильян, О. Дзьобань [3], М. Паскалова [4], досліджуються філософські основи війни. Вчені розглядають війну як соціальний феномен, що несе в собі глибокі моральні та етичні питання, підкреслюючи необхідність критичного осмислення конфліктів у сучасному світі. Дослідження етики миру та війни представлено в праці М. Култаєвої [5], яка аналізує питання миру та війни в умовах мультикультурності, що сформувалася в результаті глобалізації. Прагнення різних культур до визнання може супроводжуватися виправданням насильства через агресивний етноцентризм, де переважають ідеї негативної свободи, що сприяє зростанню агресії. Є. Мулярчук [6] підкреслює важливість етичних засад у формуванні мирних стратегій, акцентуючи на необхідності діалогу та порозуміння між народами. І. Толстов та Я. Москвін [7] зауважують, що ключовими завданнями етики під час війни є уникнення всього, що може завдати шкоди особистості, та пошук основ для того, щоб допомогти зберегти душевну цілісність, захиститися від руйнівного ресентименту й залишатися людиною, здатною до розвитку. Г. Коростильов [8] проводить соціально-філософський аналіз типів сучасної гібридної війни і пропонує філософські рамки для розуміння її природи. Проблема пам'яті та національної ідентичності у контексті війни досліджується в праці С. Яремчука, В. Дияка та К. Тушко [9]. Науковці акцентують на тому, як війна впливає на формування національної свідомості та колективної пам'яті, що особливо важливо для України в умовах російської агресії. В сучасних дослідженнях також розглядаються вплив новітніх технологій на природу війни. Так, В. Нікітенко [10] аналізує, як технологічні інновації, такі як дрони та інформаційні війни, змінюють філософські підходи до війни та миру.

Огляд літератури свідчить про те, що філософія війни і миру у XXI столітті є важливою темою для дослідників, зокрема українських. У контексті глобальних і локальних викликів, роздуми про етику, пам'ять, ідентичність та роль індивіда в цих процесах стають ключовими для розуміння сучасних конфліктів і шляхів досягнення миру. Ця тема залишається актуальною, враховуючи динаміку подій в Україні та світі. Таким чином, вивчення філософії війни і миру у XXI столітті є надзвичайно важливим для розуміння сучасних реалій і вироблення ефективних механізмів для досягнення стабільності, справедливості і миру у світі.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні сучасних філософських концепцій, що стосуються війни і миру, з урахуванням нових викликів і загроз, які постають перед спільнотою у XXI столітті.

Виклад основного матеріалу. Філософія війни і миру у XXI столітті є важливим аспектом сучасної філософії, що вивчає не лише саму природу конфлікту, але й шляхи досягнення миру в умовах глобальних викликів. Останні десятиліття відзначаються не

лише військовими конфліктами, а й еволюцією самого поняття війни. Сучасні війни часто характеризуються асиметричною природою, де традиційні армії зіштовхуються з нелегальними формуваннями, терористичними організаціями та кібервійною. У цьому контексті виникає потреба переосмислення концепцій справедливої війни, розроблених у минулому.

Традиційні концепції справедливої війни, що сформувалися впродовж століть, продовжують впливати на сучасні філософські дискусії про війну і мир. В основі цих концепцій лежать принципи, розроблені ще у середньовіччі, які прагнули визначити моральні підстави для ведення війни. Справедлива війна традиційно визначається через кілька ключових критеріїв, зокрема, «*just cause*» (справедлива причина), «*right intention*» (правильні наміри), «*proportionality*» (пропорційність) і «*discrimination*» (дискримінація) [11].

Поняття «справедливої війни» передбачає, що війна може бути виправдана лише у випадках, коли вона ведеться для захисту від агресії, відновлення справедливості або захисту людських прав. Наприклад, традиційні теорії, такі як вчення Святого Августина і Томаса Аквінського, заклали основи для етики війни, підкреслюючи, що лише захисні дії можуть бути визнані морально допустимими. У XXI столітті ці ідеї отримують нове звучання, оскільки світ стає свідком нових форм конфліктів, які часто виходять за межі класичних уявлень про війну [12, с. 67].

Сучасні конфлікти, зокрема асиметричні війни, тероризм і гуманітарні втручання, ставлять під сумнів традиційні критерії справедливої війни. Наприклад, у випадках гуманітарних інтервенцій, коли зовнішні сили втручаються в конфлікт для захисту цивільного населення, виникає питання, чи можуть такі дії вважатися справедливими. Критики стверджують, що навіть за наявності добрих намірів, втручання може призвести до більшого насильства та гуманітарних катастроф.

Традиційні концепції справедливої війни продовжують залишатися важливими для аналізу сучасних військових конфліктів, але їх необхідно адаптувати до нових реалій. У XXI столітті, коли війна приймає нові форми, філософія війни і миру вимагає інтеграції цих концепцій з новими підходами, що враховують зміни в глобальному контексті, етичні виклики та реалії сучасних війн.

Сучасна філософія війни і миру в XXI столітті все більше звертає увагу на гуманітарні цінності, які стають основою для оцінки військових конфліктів і миротворчих ініціатив. Гуманітарні цінності, такі як гідність людини, права людини, справедливість та рівність, формують контекст для розуміння причин війни, її наслідків і можливих шляхів до миру. Сучасні філософи підкреслюють, що війна не є лише політичним або економічним явищем, вона має глибокі моральні, етичні та соціальні виміри [13].

У глобалізованому світі, де інформація та технології здатні трансформувати способи ведення війни, гуманітарні цінності стають важливими критеріями для оцінки легітимності військових дій. У цьому контексті виникає необхідність переосмислення традиційних концепцій справедливої війни, які часто ігнорують етичний вимір конфліктів. Сучасна філософія пропонує більш гнучкі моделі, які враховують різноманітні аспекти людського існування, зокрема, психосоціальні та культурні чинники, що впливають на сприйняття війни і миру [14].

Одним з ключових аспектів сучасної філософії війни є концепція гуманітарної відповідальності, відома також як «*Responsibility to Protect*». Це вчення підкреслює обов'язок міжнародного співтовариства запобігати геноциду та воєнним злочинам, а також втручатися, коли держави не можуть або не бажають захищати своїх громадян. Важливо підкреслити, що ця концепція викликає численні етичні дилеми, оскільки втручання може призвести до ще більших страждань і конфліктів [15, с. 172].

У цілому, акцент на гуманітарних цінностях у сучасній філософії війни і миру відкриває нові горизонти для розуміння і вирішення складних питань, пов'язаних із насильством і конфліктами. Це спонукає до глибшого осмислення нашої ролі в побудові миру, що вимагає не лише теоретичних розробок, але й практичних дій на всіх рівнях. Сучасні філософські підходи, які інтегрують гуманітарні цінності в аналіз війни і миру, можуть стати основою для створення більш справедливого і стійкого суспільства, де гідність кожної людини буде визнана і захищена.

Етика миру в XXI столітті постає як важливий напрямок у філософських роздумах, які сприяють глибшому розумінню проблем війни та миру. У сучасному контексті, де конфлікти часто приймають нові, непередбачувані форми, етика миру стає необхідною для формування концепцій, які не лише реагують на насильство, але й активно сприяють його запобіганню. Цей підхід пропонує нову парадигму, яка підкреслює важливість діалогу, порозуміння та співпраці між різними культурами і народами. Юрген Хабермас [2], один з провідних філософів сучасності, підкреслює необхідність відкритого спілкування між культурами для досягнення консенсусу та співпраці. Діалог у цьому контексті стає не лише етичним обов'язком, але і стратегією, що дозволяє уникнути конфліктів та забезпечити стабільність.

Філософи сучасності вважають, що етика миру виходить за межі традиційних уявлень про відсутність війни. Вона включає комплексні соціальні, політичні та економічні аспекти, які можуть сприяти або перешкоджати встановленню миру. У цьому контексті важливо усвідомлювати, що мир є не лише результатом військової перемоги чи угоди, але й процесом, який потребує активної участі всіх членів суспільства. Етика миру наголошує на важливості побудови соціальної справедливості, захисту прав людини та розвитку демократичних інститутів [16].

Сучасна етика миру також звертає увагу на значення ненасильства як основного принципу. Ненасильство не лише заперечує військовій дії, але й закликає до активного діалогу та дій на користь справедливості. Це вимагає від суспільства відмовитися від агресії та шукати альтернативні шляхи розв'язання конфліктів, що, зі свого боку, може привести до більш стабільного і справедливого миру [17].

У світлі глобалізації етика миру також передбачає міжнародну співпрацю для вирішення спільних викликів. Це означає, що країни повинні взаємодіяти не лише у військовій сфері, але й у питаннях розвитку, охорони довкілля та соціальної справедливості. Філософи стверджують, що світові спільноти можуть знайти спільні рішення для вирішення проблем, які можуть стати причинами конфліктів, таких як бідність, нерівність та екологічні кризи.

Зрештою, етика миру в сучасній філософії не лише сприяє переосмисленню традиційних підходів до війни та миру, але й відкриває нові горизонти для розуміння людської гідності та взаємозв'язку між людьми. Вона закликає до формування суспільства, в якому кожен індивід має можливість реалізувати свій потенціал без страху перед насильством. Цей підхід не тільки дозволяє краще усвідомити складність сучасних конфліктів, але й окреслює можливості для формування більш гармонійного та справедливого світу, де етика миру стане основою для сталого розвитку і співіснування [7].

Сучасні технології істотно змінюють природу війни, викликаючи глибокі філософські питання щодо моральності, етики та стратегії. У XXI столітті технологічні інновації, такі як безпілотні літальні апарати, кібернетичні атаки, штучний інтелект та робототехніка, трансформують традиційні підходи до ведення військових дій. Ці зміни не лише впливають на тактику і стратегію, але й підривають основи традиційних уявлень про війну, справедливість і відповідальність [10].

Таким чином, сучасні технології не лише змінюють способи ведення війни, але й ставлять під сумнів основи філософських роздумів про війну та мир. Вони викликають необхідність у перегляді етичних норм, формулюванні нових концепцій справедливості та відповідальності, а також у розробці адекватних реакцій на нові виклики. У контексті глобальних конфліктів XXI століття філософія війни і миру повинна бути чутливою до швидких змін, які визначають сучасний світ, і шукати шляхи для забезпечення стабільності, справедливості та миру в нових умовах. Тільки завдяки активному діалогу між філософами, політиками та технологіями можливо створити етичні рамки, які зможуть відповідати викликам сучасності.

Соціальні та культурні чинники відіграють критичну роль у сучасних конфліктах, формуючи як підґрунтя для їх виникнення, так і способи вирішення. В умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності суспільств, культурні відмінності часто стають джерелом непорозумінь, конфліктів і насильства. На першому плані виступають ідентичності, традиції, цінності та системи вірувань, які можуть або сприяти мирному співіснуванню, або розпалювати ворожнечу.

Філософія війни і миру в XXI столітті повинна враховувати ці складні соціокультурні динаміки. Вивчення конфліктів, що виникають на базі культурних розбіжностей, вимагає розуміння того, як різні групи усвідомлюють себе у контексті історії, мови та культури. Культурні чинники також можуть впливати на способи ведення війни. Війна, як соціальний феномен, часто має свої специфічні культурні риси. Наприклад, в деяких культурах героїзм і честь можуть виправдовувати насильство і конфлікт, в той час, як інші суспільства можуть акцентувати на принципах ненасильства і примирення. Це підкреслює необхідність аналізу культурних контекстів у філософських роздумах про війну і мир, оскільки вони формують не лише уявлення про війну, але й стратегії для досягнення миру. Соціальна справедливість і рівність є також важливими аспектами, які слід враховувати у контексті конфліктів. Економічні нерівності та соціальна несправедливість можуть провокувати соціальну напругу і вести до насильства. Філософи, які досліджують ці питання, наголошують на важливості забезпечення рівного доступу до ресурсів і можливостей як запобіжника конфліктам [18].

Таким чином, соціальні та культурні чинники не лише визначають контекст, у якому виникають конфлікти, але й формують способи їх вирішення. Філософія війни і миру у XXI столітті повинна адаптуватися до цих нових реалій, розробляючи теоретичні та практичні моделі, які сприятимуть примиренню та порозумінню. У цьому контексті важливо активно залучати культурні та соціальні аспекти до розробки миротворчих стратегій, що дозволить створити більш стійке суспільство, в якому конфлікти вирішуються мирним шляхом.

Глобалізація істотно змінює характер сучасних конфліктів, створюючи нові умови для їх виникнення та розвитку. В умовах зростаючої взаємозалежності між державами та культурами, конфлікти набувають нових форм, які часто не підлягають традиційним моделям аналізу. Під час глобалізації культурні, економічні і політичні аспекти взаємодії між країнами стають складнішими, що, у свою чергу, впливає на природу війн і мирних процесів [19].

Таким чином, глобалізація не лише створює нові умови для конфліктів, але й вимагає від філософії війни і миру нових підходів до аналізу і розв'язання цих конфліктів. Важливо враховувати, як економічні, культурні та інформаційні чинники взаємодіють у формуванні конфліктів, адже лише комплексний підхід дозволяє зрозуміти та ефективно реагувати на виклики, що постають перед світовою спільнотою у XXI столітті. Розуміння цих динамік дозволить формувати нові стратегії для досягнення миру, які базуються на принципах взаємоповаги, співпраці та культурного розуміння.

Висновки. Таким чином, дослідження сучасних філософських концепцій, що стосуються війни і миру, є важливим для розуміння складності сучасних конфліктів та шляхів їх вирішення. Це відкриває нові горизонти для формування практичних рекомендацій щодо запобігання конфліктам і сприяння миру. В умовах, коли світ зіштовхується з численними викликами, важливо, щоб філософія служила не лише теоретичною основою, а й практичним інструментом для вирішення нагальних проблем. Варто зауважити, що філософія війни і миру у XXI столітті вимагає комплексного підходу, що враховує традиційні концепції, сучасні виклики та нові технології. Розуміння цих аспектів може сприяти формуванню адекватних відповідей на сучасні конфлікти та сприяти мирному співіснуванню у глобальному контексті. Зважаючи на складність теми, подальші дослідження у цій сфері залишаються надзвичайно актуальними.

Список використаної літератури

1. Rancière J. The ethical turn of aesthetics and politics. *Critical Horizons*. 2006. № 7(1). P. 1-20.
2. Habermas J. Once again: On the relationship between morality and ethical life. *European journal of philosophy*. 2021. № 29(3). P. 543-551.
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Феномен мережевих війн: до проблеми філософського осмислення. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 3(50). С. 11-27.
4. Паскалова М. І. Філософські основи інформаційних війн. *Перспективи*. 2015. № 3(65). С. 102-108.
5. Култаєва М. Д. Мир і війна у реаліях мультикультуралізму: освітній вимір. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2018. № 2(47). С. 67-74.
6. Мулярчук Є. І. Етика миру: рівність – свобода – людяність. Publishing House “Baltija Publishing”. 2022. С. 761-765.
7. Толстов І., Москвін Я. Етика в контексті миру та війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2023. № 69. С. 15-20.
8. Коростильов Г. Л. Соціально-філософський аналіз сучасної IV-ої світової гібридної війни. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2024. № 1. С. 32-35.
9. Яремчук С., Дияк В., Тушко К. Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. № 26(1). С. 105-111.
10. Нікітенко В. Філософія військового управління в умовах цифровізації як новий науковий напрямок. *Humanities Studies*. 2023. № 17(94). С. 50-59.
11. Панафідін І. О. Еволюція ідеї справедливої війни в контексті теорії вічного миру (соціально-філософський аналіз): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03. Дніпропетровськ, 2014. 200 с.
12. Пода Т. А. Теорія Справедливої війни: від античності до сучасності. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2016. № 1. С. 66-69.
13. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
14. Гришук О. В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ». 2019. 416 с.
15. Горлинський В. В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір: монографія. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2011. 390 с.
16. Паніна І. Г. Дослідження миру: основні теоретичні перспективи. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 92-107.

17. Хоменко Г. В. Соціально-філософський аналіз феномену миру як основи проектування миробудівництва. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 145(2). С. 164-168.
18. Іщенко М. П. Філософія гуманізму і демократії – квінтесенція соціально-гуманістичного становлення людини та світової цивілізації. *Вісник Черкаського університету. Серія Філософія*. 2016. № 2. С. 3-9.
19. Кіндратець О. Проблеми війни і миру в третьому тисячолітті. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 119-127.

PHILOSOPHY OF WAR AND PEACE IN THE TWENTIETH CENTURY

Tetiana Bukina

*Pervomaysky Academically is a Scientific Institute
of the Admiral Makarov National Shipbuilding University,
Department of Social and General Technical Disciplines
Odesa str., 107, 55200, Pervomaisk, Ukraine*

Pavlo Yampolets

*North Ukrainian Institute named after Heroiv Krut
PJSC "Inter-regional Akademy of Personnel Management",
Department of General Scientific, Social and Behavioral Disciplines
Promyslova str., 17, 14000, Chernihiv, Ukraine*

The article examines the modern philosophy of war and peace in view of the new challenges and threats facing the community in the twenty-first century. The aim of the study is a comprehensive analysis of the main philosophical concepts related to war and peace, with an emphasis on the transformation of these ideas under the influence of modern global changes, in particular the evolution of military conflicts, terrorism, humanitarian interventions and technological progress. The article begins with an overview of traditional conceptions of just war, in particular the teachings of St. Augustine and Thomas Aquinas, which continue to influence contemporary philosophical debates. The authors analyze the basic principles on which a just war is based, including "just cause," "good intentions," "proportionality," and "discrimination," in light of current global challenges. Particular attention is paid to humanitarian values and the concept of "Responsibility to Protect", which is of particular importance in the context of growing global threats. The authors analyze the ethical dilemmas that arise in the process of humanitarian interventions. The article also discusses the role of philosophy in rethinking the moral and ethical aspects of modern warfare, particularly in the context of technological innovations such as unmanned aerial vehicles, cyberattacks, and artificial intelligence. Social and cultural factors play an important role in the study, shaping not only the causes of conflicts but also their possible solutions. The conclusions emphasize the need to rethink traditional concepts of war and peace in the context of the new challenges of the twenty-first century and to integrate humanitarian values into philosophical reflection on contemporary conflicts. The article offers new horizons for understanding the complex ethical issues of war and peace, emphasizing the need for dialogue, cooperation between cultures, and the development of peacekeeping strategies that will contribute to building a more just and stable society.

Key words: philosophy of war, philosophy of peace, just war, humanitarian values, ethics of peace, globalization, ethical challenges.